

İnternette Etik Sorunların Ekonomi Politik Bağlamı

Ümit ATABEK¹

Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi

Özet

Yeni medya üzerine gelişen literatür, bu medya türlerinin sunduğu olanakların yanı sıra ortaya çıkardıkları sorunları tartışmaya da giderek önem veriyor. Bir medya türü olarak internet için de etik konular literatürde sıkça ele alınır hale geldi. Bu makale, etik konularının ekonomi politik bir bağlamı olması gerektiğinden hareket etmektedir. Bu nedenle, internetteki etik konular ekonomi politik bir bağlamda değerlendirilecektir. İnternette etik konuları arasında literatürde sıkça tartışılan telif hakları, kişilik haklarının korunması, özel yaşamın gizliliği, mahremiyet, haber-reklam ayrımının belirsizleşmesi, ticari sır, veri güvenliği ve benzerleri son analizde, ekonomi politik bağlamlarında değerlendirilmesi gereken konulardır. İnternetteki mülkiyet ilişkileri, istihdam ilişkileri ve teknolojik bağımlılık gibi ekonomi politik çözümleme düzeyleri internette etik konularıyla doğrudan ilgilidir ve bu ilgiyi kurmayan etik çözümler yetersiz kalacaktır. Bu bildiride iki etik konu ele alınmıştır: mahremiyet ve telif hakları. Mahremiyet konusu “spam” olgusu çerçevesinde, telif hakları konusu ise “kampus anlaşması yazılım lisansı” çerçevesinde incelenmiştir. Bu etik konular, internet servis sağlayıcıları, bireysel kullanıcılar, global teknoloji tekelleri, devlet, kamusal düzenleyiciler, altyapı işleticileri gibi farklı ekonomi politik aktörler bağlamında değerlendirilmiştir.

Giriş

İnternet başta olmak üzere yeni medya, iletişim çalışmalarında giderek önemli bir araştırma alanı haline geldi. Özellikle 20. yüzyılın son yıllarından itibaren iletişim literatürünün önemli bir bölümünü, internet ve yeni medya konularına değinen ya da doğrudan bu konuları ele alan çalışmalar oluşturuyor. Bu literatür, yeni medyanın sunduğu olanakların yanı sıra ortaya çıkardığı problemlere de artık giderek daha sıkça değinmeye başlıyor, özellikle internet etiği literatürde önemli bir yer almaya başladı. Bu makale, diğer iletişim etiği konularında olduğu gibi internet etiği konularının da doğrudan ekonomi politik bağlamlarda ele alınması gerektiği temel noktasından hareket edecektir. Bir başka deyişle makale, internet etiği konularının, ekonomi politik değerlendirmeler yapılmaksızın tartışılmayacağını vurgulayacaktır.

Makalenin, etik konuların ekonomi politik bir bağlamda tartışılması zorunluluğunu vurgulaması, etiğin genel olarak *göreceli* olduğu tezinden kaynaklanmaktadır. İdealist, realist, pragmatist ve

egzistansiyalist olmak üzere dört farklı etik anlayıştan söz edilebildiği ve bunlardan son ikisinin *göreceli* (rölativist) etik olarak da adlandırılabilirdiğinden (Barger, 1993) hareketle, etiğin ekonomi politik bağlamına vurgu yapmanın bir bakıma göreceli bir etik anlayışına uygun olacağını kabul edebiliriz. Ancak etik konuların ekonomi politik bağamlarıyla tartışılması gereği, etiğin göreceliliğinden daha öte bir anlam da içermektedir: Etik, diğer çoğu toplumsal fenomende olduğu gibi iktidar ilişkilerinin odağında yer almaktadır. Bir başka deyişle her etik sorun, bir iktidar ilişkisi sorunu olarak da okunabilir ya da her sınıf kendi etiğini yaratır. Bu yaklaşım, Engels'in "Her sınıf ... kendine özgü bir ahlaka sahiptir" ifadesine (Engels, 1968, bl. 3) yakın bir konuma işaret eder ve günümüzde piyasa ilişkilerinin belirlediği bir düzlemde gerçekleşir².

İnternette etik konuları incelemek için önerdiğimiz ekonomi politik bağlam, global ekonomi aşamasının en belirgin olduğu internet ekonomisi açısından özel bir öneme sahiptir. *Yeni ekonomi* kavramı, internet başta olmak üzere tüm yeni medyanın yer aldığı "yeni" bir düzene işaret eder. Yeni ekonomi kavramsallaştırması bir bakıma, McLuhan'ın (1964) "Global Köy", Toffler'in (1980) "Üçüncü Dalga" ya da Bell'in (1976) "Üçüncü Teknolojik Devrim" kavramlarıyla olumladıkları düzene benzemektedir. Yeni ekonomi kavramı ile kapitalist döneminin klasik emek-sermaye çelişkisinin sona erdiği, bunun yerini bilgi³ sahipliğinin belirlediği yeni bir global düzenin ortaya çıktığı ileri sürülür. Ancak bu bağlamda bilgi, piyasa ekonomisini idame ettirecek ve meşrulaştıracak yegane ve eleştiriden muaf bir kavram olarak ideolojiler üstü bir kavram olma iddiasıyla sunulmaktadır. Bu bağlamda bilgi toplumundan kastedilen, aslında, Bill Gates'in "sürtünmesiz kapitalizm" kavramsallaştırmasından pek de farklı bir şey değildir (Dawson ve Foster: 2003). Ancak yaşam göstermiştir ki, Gates'in Microsoft'unda bile sürtünmesiz bir çalışma yaşamı gerçekleşmemiştir; Microsoft'ta çalışan geçici yazılım işçilerini örgütleyen WashTech sendikasının deneyimleri bunun kanıtıdır (Brophy, 2006). İşte tam da bu nedenle, piyasa ilişkilerini odak alan bir ekonomi politik yaklaşım, yeni global düzendeki etik konuları açıklama bakımından yaşamsal bir önem taşımaktadır.

Bu makalede internetteki etik konularını, mahremiyet ve telif hakları kavramları çerçevesinde ele alacağız. Bu temel kavramlar, çeşitli etik konularını internetin ekonomi politik bağamlarıyla ele alabilme olanağını verecektir. Mahremiyet kavramını "SPAM" uygulaması çerçevesinde, telif hakları kavramını ise "kampus anlaşması yazılım lisansı" uygulaması çerçevesinde ele alacağız.

Mahremiyet⁴

Kişinin yaşamının mahrem bir yaşam olması gerektiği özellikle liberal toplumsal düzen savunucuları tarafından, kapitalizmin gelişmesine koşut olarak, 19. yüzyıldan bu yana dile getirilmektedir. Mahremiyet kavramı mülkiyetle doğrudan ilişkilidir, mahremiyetin savunusu bir anlamda mülkiyetin de savunusudur. Mahremiyet tüm insanlık tarihinde her zaman olumlanmamıştır. Örneğin Eski Yunanda mahremiyet kamusal alanda erişilebilecek olan özgürlük ve eşitliği engelleyen bir olumsuzluk olarak kabul ediliyordu, yani gizlilik her zaman kabul edilen ahlaki bir durum değildi (Lyon, 1997, s. 253). Ancak kapitalizmle birlikte, bireyin/bireyciliğin öne çıkmasına koşut olarak, mahremiyet önem kazandı.

Mahrem yaşamın en hassasiyetle üzerinde durulan koruma alanlarından biri ise haberleşme mahremiyetidir ve günümüzde vazgeçilmez kişi haklarından biri olarak kabul görür (Tanılır, 2002, s. 44). İnternet, haberleşme mahremiyeti bakımından oldukça karmaşık problemleri ve olanakları gündeme getirmektedir. “Dijital iz takibi” diye özetleyebileceğimiz süreç, söz konusu bu problem ve olanakların temelidir ve çeşitli veri tabanı uygulamalarıyla gerçekleştirilir. İnternet üzerinde yapılan her paket alımı ve gönderiminin bir “iz” bıraktığı bilinmektedir. Bu iz, “İnternetin özgür bir iletişime olanak verdiği” yönündeki retoriğe ciddi bir tektiptir. İz, izleyene, izlenen aleyhinde bir güç kullanma potansiyeli demektir. Bu güç ilişkisinin daima ekonomik bir anlamı da vardır. Bu nedenle dijital iz ve buna bağlı haberleşme mahremiyeti, ekonomi politik bir bağlama sahiptir. İnternette haberleşme mahremiyetinin ekonomi politik bağlamını izleyebileceğimiz en belirgin uygulama, en yaygın internet servislerinden biri olan e-postadır. E-posta adresleri ile iletilen içerik kadar, bizzat bu adreslerin kendileri de bir mahremiyet konusudur. Tıpkı kamusal metinlerde yer alan telefon numaralarının herkese açık olmaması gereğinin savunulduğu gibi, e-mail adreslerinin de herkesin erişimine açık olmaması gerektiği savunulmaktadır. Örneğin, bir form doldurulurken verilen e-posta adresinin, o formun amaçları dışında üçüncü kişilerce kullanılmayacağına güvence altına alınması beklenmektedir.

Bu tartışma, uygulamada spam⁵ adı verilen ve etik bir davranış olmadığı genel kabul gören uygulamayla doğrudan ilişkilidir. Spam, hem bir “ticari” faaliyettir hem de etik olarak “yanlış” kabul edilen bir davranıştır. Ticari bir faaliyet olarak spam, kullanıcıya onun onayı olmadan, onun tarafından talep edilmeden⁶ e-posta göndermeyi kapsar. Ancak bu tanım çok geniş bir tanımdır, alıcının onayı olmadan e-posta gönderme, neredeyse tüm e-posta gönderme durumlarını kapsar. Daha dar bir tanımlama ise, onayı alıcının tanımadığı kişilerle sınırlar. Bu ise, yine tartışmalı bir tanımlamadır ve tanımadığımız kişilerden e-posta almak çok sık karşılaşılan ve çoğunlukla karşı çıkmayabileceğimiz bir durumdur. Bir başka tanımlama ögesi olarak içeriği kullanan tanımlar ise, spam için “ticari içeriğe sahip olma” koşulunu ileri sürerler. Ancak, ticari olmayan ve yine de alıcı tarafından şikayet konusu edilen birçok mail de spam olarak değerlendirilmektedir.

Ekonomi politik bağlamıyla spam kavramının tanımı, gönderenin ve alanın ekonomi politik konumlarına göre değişmektedir. Spamı bir reklamcılık ve halkla ilişkiler aracı olarak kullananlar, spam tanımını en dar anlamına sınırlama eğilimindedir. Spama maruz kalan kişi ve kuruluşların çabası ise, spamı en geniş anlamıyla tanımlamaya yönelik olmaktadır. Şüphesiz, kendisine yönelik spamı sınırlama eğilimi gösterirken aynı zamanda da spamı kullanan kuruluşlara da rastlanılabilmektedir. Hatta çoğu şirket bu ikili tavır içindedir. Kendi çalışanlarına yönelik spam karşısında en sert, hatta bazen haberleşme özgürlüğünü bütünüyle kaldıran önlemlere başvuran bir şirket, kendisi müşterilerine [ve hatta çalışanlarına] yönelik spam uygulamasına başvurabilmektedir. Çünkü, spam gönderen açısından ucuz ve etkin bir ileti gönderme yöntemidir. Spamın daha çok satın alma gücü yüksek kişilere yöneldiği, hatta en zenginler listesinde başlarda yer alan Bill Gates’in de spamdan şikayetçi [!] olduğu ifade edilmektedir (Hann v.d., 2006). Ancak spam, maruz kalan

açısından, başta bir kıt kaynak olan bant genişliği israfı olmak üzere, çeşitli ekonomik sorunlar doğurur. Ayrıca şirketler açısından çalışanların spam e-postaları okumakla geçirdiği zaman, işgücü kaybı olarak ekonomik anlamını bulur.

Bu ikilemi, reklam kirliliğinden şikayet eden reklamcılarının (reklam verenlerin ve reklam yayınlayanların) durumuna benzetebiliriz. Kendilerinin yaptığı reklamın dışındaki reklamları bir kirlilik gibi görme eğilimine, reklamcılık sektöründe çeşitli düzeylerdeki şirketlerde sıkça rastlanabilmektedir. Genellikle büyük reklamcılar, tekelleşme eğilimine de koşut olarak, tüm mecralarda [sadece kendilerinin sağlayabildiği] yüksek kriterlerdeki reklam içeriklerinin yer alabileceğini, küçük şirketlerce sunulan içeriklerin ise bu mecraları işlevsizleştirdiklerini, mecraların kullanımına kriterler getirilerek bazı sınırlamalara gidilmesi gerektiğini savunurlar. Benzer bir durum spam için de söz konusudur. Şirketler kendilerinin gönderdiklerinin dışındaki e-posta iletilerini spam olarak değerlendirme eğilimindedirler. Özellikle büyük şirketler, bir yandan kendi şirket ağlarında dışarıdan gelen spamlara karşı hassas filtreleme teknikleri uygularken, diğer yandan da kendi çalışanlarına yönelik çeşitli spam uygulamalarına sıkça başvurabilmektedir. Dolayısıyla spam, gönderenin ve maruz kalanın ekonomi politik konumlarına göre değişen göreceli bir etik sorundur.

Dünya'da ilk spam uygulamasının *Laurence Canter and Martha Siegel Legal Services* tarafından 1994 yılında başlatıldığı kabul edilmektedir. Spam giderek yaygınlaşmış ancak daha sonraları bir sorun olarak algılanmaya başlanmıştır. E-posta okuma programlarında ve "mail server"⁷ programlarında spamı önlemeye yönelik birçok tedbir geliştirilmiştir. Ayrıca internette birçok anti-spam grubu/girişimi başlatılmıştır. Türkiye'de spam, kurumsal düzeyde etik olmayan bir davranış olarak tanımlanmaktadır. Örneğin Ulaknet anti-spam politikaları destekleyen bir konumu benimsemiştir.⁸ Ancak spam uygulamaları yapanlara karşı yasal bir yaptırım da bulunmamaktadır. Açıkça spam sayılabilecek uygulamalarla e-ticaret alanında sıkça karşılaşılmaktadır. Pazarlama amaçlı toplu e-posta cd-romları, yine spam e-postaları yoluyla internet üzerinden satılmaktadır. "Spam generator" adıyla toplu e-posta gönderen çeşitli programlar geliştirilmiştir ve ironik bir şekilde bu programlar da yine spam aracılığıyla internette pazarlanmaktadır (Samoriski, 1999, s. 672). Spam uygulamaları sadece küçük, tanınmayan firmalara özgü bir durum değildir. Bankalar, kredi kartı firmaları gibi büyük ticari kuruluşlar da açık spam uygulamaları yapabilmektedirler. Örneğin müşterilerine hesap özetlerini e-posta ile gönderen bankalar, bu e-posta iletilerinde diğer ürünlerinin tanıtımını da yapmaktadırlar.

Telif Hakları

Telif hakları, entelektüel mülkiyet kavramıyla koşut olarak gelişen bir kavramdır. Malların mülkiyeti gibi fikrin de mülkiyeti olduğu görüşü özellikle kapitalizmin 1980'lerle başlayan global aşamasında güçlü olarak gündeme gelmiştir. Fikri mülkiyet hakları, 19. yüzyıldan itibaren teknolojik gelişme nedeniyle hızla artan icatların korunmasına yönelik olarak, özellikle icat sahipleri tarafından patent uygulamaları kapsamında dile getirilmiştir. Ancak 20. yüzyıl başlarında kapitalizmin gelişmesine ve büyük şirketlerin ortaya çıkmasına koşut olarak fikri mülkiyet hakları eser ya da icat sahiplerinin olduğu kadar şirketlerin

de takip ettikleri bir konu haline geldi. Fikri mülkiyet haklarının önemli bir hukuk uzmanlığı alanı ve temel bir ticari kaygı haline gelmesi ise global kapitalizmin 1980'lerde başlayan dönüşümünde ortaya çıkmıştır. Mal ticaretinin yanı sıra hizmet ticaretinin de önem kazanması süreci 1980'lerden itibaren hizmet ticaretinin en az mal ticareti kadar, hatta ondan da fazla önem kazandığı bir döneme girilmesi sonucunu doğurmuştur.

Bu sürecin sonunda, uluslar arası mal ticaretini düzenleyen anlaşma GATT'dan (Ticaret ve Tarifeler Genel Anlaşması) 1994 yılında GATS'a (Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması) geçiliyordu. Aynı yıl hem Dünya Ticaret Örgütü (WTO) kurulmuş hem de Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Sözleşmesi (TRIPS) imzalanmıştır. Hizmet ticareti düzenlemelerine, sanatsal ya da medyadaki tüm içeriklerden bilgisayar yazılımlarına, tohumların patentine kadar çok geniş yelpazedeki çeşitli fikri mülkiyet hakları konusu girmektedir. Bu hakları özellikle takip eden ve bu yönde uluslar arası düzeyde yeni düzenlemeler talep eden ülkeler ise, bu haklardan kazançlı çıkacak global şirketlere sahip gelişmiş ülkelerdir. WIPO (Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü) 1967 yılında kurulmuş uluslar arası bir örgüttür. Başlangıçta bir Birleşmiş Milletler uzman kuruluşu olarak görev yapan WIPO kısa sürede, global dünya düzeninin idamesini sağlayan Dünya Bankası, IMF, Dünya Ticaret Örgütü gibi ABD güdümündeki örgütlerce ısrarla önerilen ve TRIPS ile pekiştirilen kuralların uygulamasına katkıda bulunur hale gelmiştir. TRIPS kurallarını iç hukuk kuralı haline getirmeye zorlanan ülkelerde ise fikri haklar düzenlemeleri artık, fikirlerin ya da eserlerin gerçek sahiplerinin haklarının değil, daha çok bu fikirleri ya da eserleri satan, onlara sözleşmelerle ve patentlerle sahip olan global şirketlerin haklarının korunması anlamına geliyordu.

Mülkiyetin kökeninin gaspedildiği görüşü, radikal bir görüş olarak değerlendirilebilir. Ancak konu fikrin mülkiyetine geldiğinde, bu mülkiyete karşı çıkanların oranı artacaktır. Her fikrin, kendisinden önceki fikirlerden beslendiği görüşünü fikir üretenlerin yadsıması olanaksızdır. Smiers (2004, s. 57) bu görüşü "... önceki şiirler olmaksızın yaratılmış bir şiir düşünülebilir mi?" sorusuyla savunuyor. Fikri beslenmenin/etkilenmenin, atıf yapma/kaynak gösterme gibi belirli kurallarının olması gerektiği görüşü genel kabul görmektedir. Ancak bu kuralların, fikre/bilgiye erişimi ortadan kaldıracak bir şekle dönüşmesi asıl sorundur ve fikrin/bilginin mülkiyetinde tam da kaşı çıkılan nokta budur. Mülkiyet koruması altındaki fikre/bilgiye, bizatihi kendisi başka fikirlerden/bilgilerden beslenerek geliştiği halde, ancak belirli bir bedel ödeyerek olanak verilmektedir. Himanen (2005) bu durumu şöyle özetliyor: "... Kendi ürettiği bütün bilgiyi gizleyip, başka herkesin ürettiği bilgiyi almak, etik bir açmaz getirir. Bu açmaz, ürünlerin büyük kısmı değerini öncesindeki araştırmadan aldığı için, bilgi çağının ilerlemesiyle daha da beter bir hal alır." (s. 70-71). Fikri mülkiyet, doğası gereği toplumsallaşmış bilgiyi bir anlamda toplumsuzlaştırmaktadır. Doğal toplumsal süreçlerinden koparılarak şirketleştirilen bilginin gelişimi ise kısıtlanmıştır. Fikri mülkiyet haklarına ilişkin yasal düzenlemelerden artık gerçek bireysel yaratıcılar değil, çokuluslu şirketler ve büyük yapımcılar yararlanmaktadırlar (Yüksel, 2004, s. 42).

Mülkiyet konusu yapılan fikrin/bilginin bir bedel karşılığı satılması, yalnızca fikre/bilgiye erişimi engellemekle kalmaz, ayrıca onun üzerine yeni fikir/bilgi geliştirilmesini de güçleştirir. Çünkü,

genellikle ticari bilgisayar yazılımlarında olduğu gibi, bedel ödeyerek yalnızca kullanım lisansı elde edilir. Bu lisans, ürünün [yazılımın] yalnızca başkalarına kopyalanarak dağıtımını değil, herhangi bir şekilde değiştirilmesini/geliştirilmesini de engeller. Zaten satılan ürünün genellikle kaynak kodu da gizlidir. İşte bu noktada, [TRIPS tarafından önerilen ve kollanan] mevcut düzene bir karşı duruş olarak özgür yazılım hareketi başlamıştır.

Özgür yazılım hareketinin tarihinin, 1983'te Richard Stallman tarafından başlatılan GNU⁹ girişimiyle başladığını kabul edebiliriz. Stallman'ın 1984'te kurduğu Özgür Yazılım Vakfı (FSF) tarafından dağıtılan yazılımlar için dağıtım masrafları dışında bir ücret talep edilmiyor, ayrıca Genel Kamu Lisansı (GPL) çerçevesinde kaynak kodu açıklanarak tüm kullanıcıların yazılımı geliştirmeye katkıları özendiriliyordu (Bradley, 2005). Bu yaklaşımla birçok yazılım geliştirildi ve özgür yazılım hareketi *copyleft* kavramsallaştırmasıyla politik bir anlam da kazandı. Özgür yazılım hareketinin en önemli başarısı ise, 1991'de Linus Torvalds'ın geliştirdiği açık kaynak kodlu özgür bir işletim sistemi yazılımı olan Linux'tur. İlk ortaya çıkışından itibaren Linux, ağ yapılarına uygun bir işletim sistemi olarak, bu alanda bir tekel haline gelen ve hatta bu bağlamda ABD ve AB anti-tekel yasalarına dahi uymaması bakımından davalara konu olan Microsoft'a ciddi bir rakip olmaya başladı. Ancak gelişmeler açık kaynaklı özgür yazılıma yönelik ilginin artmasını engellemedi, aksine Microsoft gibi tekeller dahi kaynak kodlarını, örneğin ulusal güvenlik gibi bazı talepler karşısında hükümetlere kısmen açmak zorunda kaldı. Özellikle internetin yaygınlaşmasına koşut olarak özgür yazılım ve açık kaynak kod anlayışı gelişmesini sürdürdü.

Dünya yazılım piyasasının hacmi ve bu piyasayı kontrol eden global şirketlerin gücü nedeniyle, bilişim dünyasında yazılımın mülkiyeti konusunda katı WIPO kuralları büyük ölçüde sürmektedir. Yazılım piyasasındaki global kontrol, belirli ölçüde donanım alanında da kontrolü sağlamaktadır. Microsoft başta olmak üzere birçok global yazılım şirketinin oluşturduğu uluslar üstü bir dernek olarak İş Yazılımları Birliği'nin (BSA) *de facto* yaptırımları gelişmekte olan ülkelerde giderek yaygınlaşmaktadır. Kamusal/toplumsal bilginin şirket mülkiyetine geçmesinin, giderek eğitimin kamusal niteliğini tehdit eder hale gelmesi ciddi bir etik sorun olarak gündeme gelmiştir. Bu sorunun bir cephesi de Microsoft ve diğer global yazılım şirketleri tarafından geliştirilen "kampus anlaşması yazılım lisansı" uygulamasıdır.

"Kampus anlaşması yazılım lisansı" uygulaması üniversite kampuslarını, global yazılım şirketlerinin ticari olarak ilgilendiği diğer mekanlardan ayırır. Bunun arkasında belki de üniversitelerin bilginin gerçek ve meşru sahibi kamusal mekanlar olduğunun zımnen kabulü yatmaktadır. Bugün ticari olarak dağıtımdaki yazılımların büyük çoğunluğu ya doğrudan üniversitelerde başlatılan projelerin ürünüdür ya da bu üniversite projelerinin dolaylı sonucudurlar. Bu gerçek, global yazılım şirketlerini üniversitelerle yapacakları pazarlık konusunda daha "kamusal" davranmaya itmiş görünmektedir. Bu bakımdan kampus anlaşması yazılım lisansı genel mülkiyet ilişkilerinde bir istisna olarak takdim edilir. Ancak durum tam olarak böyle değildir. Üniversitelerden az da olsa "kopyarabilecekleri" parayı toplu bir pazarlıkla tahsil edebilen şirketler, aslında kampus anlaşması yazılım lisansı ile bu gelirlerini,

üniversiteleri kayıt altına alarak garantilemektedirler. Dolayısıyla gelirden kısmi bir taviz, gelirin sürekliliğinin bir garantisine dönüşmektedir. Sonuç olarak üniversiteler kendi ürettikleri değeri satın almaktadırlar.

Üniversitelerin bu lisans türü karşısında bütünüyle hareketsiz kalmadıklarını görüyoruz. Örneğin ABD’de UCISA (Universities and Colleges Information Systems Association) adlı örgüt, üniversitelerin bilişim piyasasında bir miktar daha güçlü hareket edebilmesi olanağı sağlamaktadır. Ne yazık ki Türkiye’de böyle benzer bir girişime üniversitemizde henüz rastlanmamıştır. Öte yandan, Türkiye’de üniversitelerde özgür ve açık kaynak kodlu yazılım kullanma bilinci henüz arzu edilen düzeylerde değildir. Bir üniversitemizde yapılan bir araştırma, kişisel bilgisayar kullanıcılarının ancak %6’lık bir bölümünün Linux gibi özgür ve açık kaynak kodlu yazılım işletim sistemi kullandıklarını ortaya koymuştur (Özaygen, 2005). Ancak ulusal bir işletim sistemi geliştirilmesi girişimleri çerçevesinde geliştirilen Pardus, yazılım telif hakları bağlamında ortaya çıkan etik tartışma gündemine ilişkin umut verici bir deneyimdir. Ülkemizdeki üniversite web sunucularının neredeyse tamamının bir özgür yazılım olan Apache web sunucu yazılımını kullanıyor olması, geleceğe daha umutlu bakmamıza katkı sağlamaktadır.

Mahremiyet ve telif hakları kavramları çerçevesinde ele aldığımız spam ve kampus anlaşması yazılım lisansının, aslında ekonomi politik bağlamları olan etik tartışma konuları olduğunu ortaya koymaya çalıştık. Şüphesiz ki bu etik sorunların temeli ekonomik, çözümü ise politiktir.

Notlar

(1) Bu makale, 5-7 Mayıs 2004 tarihinde DAÜ İletişim Fakültesi tarafından düzenlenen **İletişim Etiği: Kültür, Toplum, Kimlik** konulu Uluslararası İletişim ve Medya Çalışmaları Konferansı’nda sunulan bildirinin düzeltilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

(2) Burada, Marx’ın “... toplumun ekonomik yapısı, hukuksal ve siyasal üstyapının gerçek temelidir ... üretim tarzı, toplumsal, siyasal ve genel olarak entelektüel yaşamın niteliğini belirler” ifadesinden (Marx: 1970, s. 22-24) ve Engels’in Feuerbach’ın etik kuramını “bütün çağlara, bütün halklara ve bütün koşullara uyacak biçimde” düzenlendiği ve “tam da bu nedenden ötürü hiçbir zaman ve hiçbir yerde uygulanabilir olmadığı” eleştirisinden (Engels: 1968) hareket ediyoruz. Böylelikle, etiğin değişik ekonomik (alt) yapılarla uygun değişiklikler gösterdiğini kabul ediyoruz. Bu konum şüphesiz, Ortodoks Marksist ve göreceli etik konumudur.

(3) Burada Türkçe bilgi kavramına kullanımına ilişkin soruna kısaca değineceğiz. İngilizce’deki *knowledge*, *information* ve *data* sözcükleri arasındaki kapsam ve hiyerarşi farklarını gözetmeden Türkçe’de bilgi kavramının kullanılması sorunludur. Dolayısıyla, *information society* karşılığı olarak “bilgi toplumu” ya da *computer* karşılığı olarak “bilgisayar” kullanmak Türkçe anlam sorunlarına yol açmaktadır.

(4) İngilizce *privacy* sözcüğü karşılığı olarak kullanıyoruz. Türkçe’de *privacy* karşılığında bazen gizlilik sözcüğü de kullanılabilir.

(5) Spam, Anglo-Amerikan dünyasında kokuşmuş et çağrışımı yapan ticari bir yiyecek türüdür.

(6) İngilizce’de *unsolicited* sözcüğü kullanılmaktadır. Bu sözcükten hareketle UCE (unsolicited commercial e-mail) kavramı da önerilmiştir.

(7) Spam gönderenin kaydedilerek filtrelenmesi esasına dayanan koruyucu uygulamaları aşabilmek için bazı spam göndericileri, güvenilir, dolayısıyla da filtrelerden etkilenmeyen bir server üzerinden [server sahibinden izin almaksızın] spam e-postalarını gönderecek yazılımlar kullanmaktadırlar. Bu yola [relay] başvuranlar, filtrelenme tehlikesini aştıkları gibi çok sayıda e-postayı birden göndermek nedeniyle ortaya çıkan band genişliği sıkışıklığı sorununu da aşmış olurlar ve bu maliyeti izinsiz spam gönderdikleri server'e yüklerler. E-posta sunucuların ön tanımlı [default] olarak relay'a açık olması, bu işlemin yaygınlığının temel nedenidir. Türkiye'de 2003 yılında yapılan bir araştırmada 2135 e-posta sunucusunun 1297'sinin relay'a açık olduğu saptanmıştı (Dayıoğlu, 2003).

(8) Ulaknet kullanım politikası belgesinde spama izin verilmeyeceği belirtilmektedir. Ayrıca Internet Üst Kurulu da spama karşı www.spam.org.tr sitesini desteklemektedir.

(9) "GNU is Not Unix" sözcüklerinden türetilen GNU, Stallman tarafından, aslında üniversitelerde kamusal nitelikte geliştirilen bir işletim sistemi olan UNIX'in ticarileşmesine karşı bir girişim olarak başlatılmıştı.

Kaynakça

- Barger, Robert N. (1993). "Metaethical Analysis of Computer Ethichs," **The Second Annual Computer Ethics Institute Conference**. Washington DC.: The Brookings Institution.
- Bell, D. (1976). **The Coming of Post-Industrial Society**. New York: Basic Boks.
- Bradley, D. A. (2005). "The Divergent Anarcho-utopian Discourses of the Open Source Software Movement," **Canadian Journal of Communication**, Cilt: 30, Sayı: 4.
- Brophy, E. (2006). "System Error: Labour Precarity and Collective Organizing at Microsoft," **Canadian Journal of Communication**, Cilt: 31, Sayı: 3.
- Dawson, M. ve J.B. Foster (2003). "Sanal Kapitalizm: Tekelci Sermaye, Pazarlama ve Enformasyon Otobanı," **Kapitalizm ve Enformasyon Çağı: Küresel İletişim Devriminin Politik Ekonomisi** içinde. Der., McChesney, Wood ve Foster. Ankara: Epos.
- Dayıoğlu, B. (2003). "Birinci Türkiye Posta Sunucuları Relay Testi Sonuç Raporu," <http://www.spam.org.tr/relay-report.html> (30 Nisan 2004).
- Engels, F. (1968). **L. Feuerbach Üzerine Tezler ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu**, çev. N. Burhan. Sosyal Yayınları.
- Hann I. H. vd. (2006). "Who Gets Spammed? Spam is No Random Event, But Specifically Targets Those with Purchasing Power," **Communications of The ACM**, Cilt: 49, Sayı: 10.
- Himanen, P. (2005). **Hacker Etiği: İş Hayatına Yıkıcı Bir Yaklaşım**. İstanbul: Ayrıntı.
- Marx, K. (1970). **Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı**, çev. S. Belli. Ankara: Sol Yayınları.
- McLuhan, M. (1964). **Understanding Media**. London: Ark Paperback.
- Lyon, D. (1997). **Elektronik Göz: Gözetim Toplumunun Yükselişi**. İstanbul: Sarmal.
- Özaygen, A.Ş. (2005). "Yazılımda Tekel, Rekabet ve Dayanışma," **İletişim Ağlarının Ekonomisi** içinde. Der., F. Başaran, H. Geray. Ankara: Siyasal.
- Samoriski, J.H. (1999). "Unsolicited Commercial E-mail the Internet and the First Amendment: Another Free Speech Showdown in Cyberspace?" **Journal of Broadcasting and Electronic Media**, Cilt: 43, Sayı: 4.
- Simers, J. (2004). "Telif Haklarının Kaldırılmasına İlişkin Savunma: Fikri Mülkiyet Hırsızlıktır," **Hukuk ve Adalet**, Yıl: 1, Sayı: 4.

Tanılır, M. N. (2002). **İnternet Suçları ve Bireysel Mahremiyet**. Ankara: Liberte.

Toffler, A. (1980). **The Third Wave**. New York: William Morrow.

Yüksel, M. (2004). "Küreselleşme Sürecinde Fikri Mülkiyet Haklarına Sosyolojik ve Felsefi Açıdan Genel Bir Bakış," **Hukuk ve Adalet**, Yıl: 1, Sayı: 4.

Yazar hakkında

Prof.Dr. Ümit Atabek, lisans derecesini ODTÜ, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünden 1979 yılında aldı. Ankara Üniversitesi SBF'de yüksek lisans (1982) ve doktora (1991) yaptı. 1995 yılında basın yayın tekniği alanında doçent, 2002 yılında da profesör oldu. 1980 yılında asistan olarak başladığı Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi'nden 2002 yılında ayrılarak Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi'ne geçti. Halen bu fakültede dekanlık ve gazetecilik bölüm başkanlığı görevlerini yürütüyor. UNESCO Türkiye Milli Komisyonu İletişim İhtisas Komitesi üyesi de olan Atabek'in akademik ilgi alanları; iletişim teknolojileri, iletişim araştırmalarında yöntembilim ve iletişimin ekonomi politiğidir. e-posta: uatabek@akdeniz.edu.tr web: www.umitatabek.net